

Published on www.bilvavi.net

[Home](#) > עפר יסודות ומדות > 001

דע את מידותיך 001 עפר יסודות ומדות

ההבנה קודמת לעבודה המעשית

נושא ספרנו הוא עבודת האדם עם מדותיו.

התורה הקדושה היא כולה חכמתו של הבורא יתברך, "אשר יצר את האדם בחכמה", וכמו כל חלק מחלקי התורה הקדושה - גם עבודת המדות של האדם, סופה, תכליתה, היא המעשה בפועל, איך האדם עובד עם מדותיו, אבל בכדי שיוכל אדם לעבוד עם מדותיו, מוכרח שקודם לכן יבין אותן. אם לא - ודאי לא יוכל לעבוד עליהן. כשם ששאלת חכם חצי תשובה - כך הבנת המדות היא לפחות חצי מתיקון.

לאחר מכן צריך כמובן לעבוד על המדות בפועל. "תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה" (קידושין מ ע"ב), ועד כמה שהחכמה אינה מביאה לידי מעשה, זהו חסרון גדול בעצם החכמה, כמו שאמרו חז"ל: "כל האומר אין לו אלא תורה - אפילו תורה אין לו" (יבמות קט ע"ב).

ראשית עבודת המדות נעוצה בהבנת שורשם של דברים, עד שמגיעים לבסוף לנקודת המעשה.

ההבנה השורשית של הדברים אינה קצרה, היא חכמה גדולה ועמוקה, היא דורשת הקדמות, יסודות, לאחר מכן שורשים, ורק אז ניכר על פני השטח תחילת הגידול, הענפים, העלים והפירות.

ננסה בעז"ה להתחיל מהנקודות השורשיות ממש ולנסות לאט לאט, כמה שיתן הבורא, להמשיך הלאה.

שלושה סוגי מדות

נצטוינו בתורה הקדושה: "והלכת בדרכיו". מכאן למדו רבותינו שאדם צריך ללכת בדרכי המקום ולדבוק במדותיו.

עוד דרשו חז"ל כידוע: "ואנוהו" - הוי דומה לו: מה הוא חנון ורחום - אף אתה היה חנון ורחום" (שבת קלג ע"ב).

חז"ל ביררו לנו אפוא, שכשם ששורש כל הבריאה כולה הוא הבורא יתברך שמו - כך שורש המושג "מדות" הוא מדותיו של הבורא עולם.

מדותיו של הקב"ה, כמבואר בדברי חז"ל, אלו הן י"ג מדות של רחמים: "ה' ה' א-ל רחום וחנון" וגו', ועל כך נצטוינו: מה הוא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא חנון אף אתה היה חנון.

זה סוג אחד של מדות - המדות השורשיות, מדותיו של מקום.

סוג שני של מדות, הן מדותיה של נשמת האדם שנבראה מאתו יתברך שמו. "ויפח באפיו נשמת חיים" ול"נשמת חיים" הזו יש מדות. כביכול, כשם שלבורא העולם יש מדות - גם כאשר הבורא עולם ברא נשמות וגופים, לנשמה יש מדות.

מדתו של אברהם היא מדת החסד, מדתו של יצחק מדת הדין, מדתו של יעקב מדת הרחמים. וברור הדבר, כי מדות אלו אינן מדות הגוף של האבות הקדושים, אלא מדות של נשמותיהם, וכשאומרים שאברהם מדתו חסד - הכוונה שנשמתו מדתה חסד, וכן על זה הדרך ביצחק ויעקב.

סוג שלישי של מדות אלו הן המדות שעל דרך כלל בהן עוסקים - מדות הנפש הבהמית של האדם, ובלשון חיצונית קוראים להן מדות של גוף. הכוונה למדות רעות ככעס, קנאה, תאוה, כבוד וכן על זה הדרך רבות.

נתבארו אפוא בכללות שלושה סוגי מדות: א. מדותיו של הקב"ה. ב. מדותיה של הנשמה. ג. מדותיו של הגוף.

רק מדות הגוף צריכות תיקון

שני החלקים העליונים של המדות: מדותיו של מקום ומידותיה של הנשמות, אינם צריכים לעולם תיקון.

מדותיו של מקום, ברור לכל בר בי רב דחד יומא שאינן צריכות תיקון, חלילה, וגם מדותיה של נשמה אינן צריכות שום תיקון. הנשמה אינה מקולקלת ואינה זקוקה לתיקונים. רק המדות השייכות לגוף - הן שצריכות תיקון.

והיסוד הוא ברור: מדותיו של הקב"ה הן תמיד מדות טובות. גם מדותיה של נשמת ישראל הן לעולם מדות טובות, כמו שאמר חז"ל (יבמות עט ע"א), כי מי שאין בו משלושת מדות הללו [רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים] - ספק אם רגליו עמדו בהר סיני. באומות העולם זה לא כך, אבל בישראל - המדות של הנשמה הן לעולם מדות טובות. "אלקי, נשמה שנתת בי טהורה היא", ואם היא טהורה - מדותיה גם הן טהורות.

בבחינת מקום - מוצאים זאת בדברי התנא: "ארץ ישראל טהורה ומקואותיה טהורים" (מקואות ח, א), ובבחינת נשמה - המדות של נשמות ישראל טהורות הן ואינן צריכות תיקון.

רק המדות השייכות לגוף צריכות תיקון, כי משעה שאכל אדם הראשון מעץ הדעת טוב ורע, מכאן ואילך כל המדות מורכבות טוב ורע.

ביאור הדברים: בחיצוניות, המדות מתפרטות לשבעה שורשים: אהבה, יראה, התפארות, נצחון, הודיה, התקשרות, שפלות. זוהי קומת המדות בכללות. כשם שהבריאה נבראה בשבעה ימים, כך מדות נפש האדם שבעה מדות. זוהי חיצוניותן של המדות, ופנימיות המדות נקראת בלשון חז"ל "דעת".

הרמב"ם, בבואו להגדיר את הלכות מדות האדם, הוא לא קורא להן "הלכות מדות" אלא "הלכות דעות", וביארו רבותינו כנ"ל, משום שבחיצוניות המדות מרובות הן, אולם פנימיות המדות היא אחת: דעת.

מה שנוגע לענייננו: כיון שהדעת מעורבת טוב ורע, משעה שאכל אדם הראשון מעץ הדעת טוב ורע, מכאן ואילך כל המדות שפנימיותן דעת, מעורבות טוב ורע. ישנה גאווה דקדושה - "ויגבה לבו בדרכי ה'", ולעומתה גאווה דקליפה, כדברי חז"ל הנודעים ש"אין אני והוא יכולים לדור בכפיפה אחת". ישנו כעס דקדושה, כעס הפנים, וכן זעמו של הקב"ה שהוא כרגע [כי רגע באפו], ולעומתו כעס של קלקול, שדימוהו חז"ל כאילו עובד עבודה זרה, וכן על זה הדרך.

אילו אדם הראשון לא היה חוטא, לא היה אוכל מעץ הדעת אלא אוכל מעץ החיים וחי לעולם - גם המדות היו רק טוב. כיון שאכל אדם הראשון מעץ הדעת טוב ורע, מדותיו הפכו להיות מעורבות טוב ורע.

הבנו, אם כן, את שלושת חלקי המדות: מדותיו של בורא עולם כולן טוב. מדותיה של עומק הנשמה - כולה טוב, טהורה היא. מדותיו של הגוף, הנפש הבהמית, הן מעורבות טוב ורע, ובהן קיים המושג "עבודת המדות".

דעת טוב ודעת רע

אחרי שהוברר לנו כי המדות המעורבות טוב ורע שורשן בעץ הדעת, נבין את היסוד הידוע בדברי רבותינו, שבעצם אין מדה רעה או מדה טובה, השאלה רק להיכן היא מתפשטת.

הדעת כשלעצמה היא תמיד דבר חיובי. כאשר היא מתפשטת למקום החיובי היא נקראת טוב, וכאשר התפשטותה למקום הלא נכון היא נקראת רע.

בלשון רבותינו, ההגדרה של "דעת" היא הנהגה. משה רבינו, שהוא בבחינת דעת, נקרא "רועה נאמן", הוא המנהיג.

זו קומת הנפש הכללית של הכנסת ישראל, אבל אצל כל אדם בפרטות, הדעת שבו נקראת "והלכת בדרכיו". זהו הכח שבאמצעותו אדם מתנהג ומוליך את הדברים. אם הוא הולך בדרך הנכונה זוהי דעת טוב, מתלמידיו של אברהם אבינו. אם הוא הולך בדרך שאיננה נכונה זוהי נקרא דעת רע, מתלמידיו של בלעם הרשע.

עד כאן דברי רבותינו, דברים ברורים מאוד, ומכאן ניתן להתקדם לשלב הבא.

שורשי המדות - ד' יסודות החומר

ידועים מאוד רבי חיים ויטאל בספר 'שערי קדושה' (חלק א שער א), שאדם מורכב מארבעה יסודות - אש, רוח, מים ועפר (עיין 'אמרי פנחס' החדש ח"א עמ' תא).

מכח כך מונה שם המהרח"ו את שורשי המדות הרעות שבאדם: הגאווה והכעס - מיסוד האש. דברים בטלים, עד כדי איסור של לשון הרע ורכילות - שורשם ביסוד הרוח. התאוות שורשן ביסוד המים. העצבות והעצלות שורשן ביסוד העפר. אלו הם דבריו בכללות ממש.

בדבריו אלו בא המהרח"ו להגדיר, שכל מדה שאנו רואים יש לה שורש. לדוגמא: מדת הכעס. הכעס הוא תולדה בלבד, והשורש של מדה זו הוא יסוד אש בלתי מתוקן. מדת התאוה מוגדרת בפנימיותה כיסוד מים בלתי מתוקן. עצבות - יסוד עפר בלתי מתוקן, וכן על זה הדרך.

אם כן יש לנו כאן שתי תפיסות של מטבע לשון: מטבע לשון הנקראת "מדות", שבכללה גאווה, כעס, דיבור אסור, תאוה, עצבות ועצלות וכו', ובלשון פנימית קוראים לדבר זה: אש, רוח, מים ועפר.

זו לא רק הגדרה של לשון חיצונית ולשון פנימית, אלא זו הגדרה של ענף ושורש. האש אינה ענף של הגאווה אלא הגאווה היא ענף של האש. התאוה היא ענף של המים ולא המים ענף של תאוה, וכן על זה הדרך.

מדבריו מתבארת לנו התפיסה העמוקה, שעבודת המדות אינה מתחילה במדות אלא ביסודות - אש, רוח, מים ועפר בלתי מתוקנים.

כאשר אדם למשל רוצה לתקן את מדת הגאווה שבו, מצד התפיסה החיצונית עליו לתקן את הגאווה כפשוטה. מצד התפיסה הפנימית עליו לתקן את האש שבו. כאשר אדם רוצה לתקן את התאוה שלו, מצד התפיסה החיצונית הוא בא לתקן את התאוה, מצד התפיסה הפנימית עליו לתקן את יסוד המים.

זו שאלה אם אדם עובד בענפים או בשורשים. מי שעובד בשורשים, ומהשורשים מגיע לענפים, או לפחות מהענפים מגיע לשורשים - הוא יכול להצליח, אבל מי שעובד בענפים בלבד - רואים אנו הרבה בני אדם המנסים לעבוד על מדותיהם ואינם מצליחים, ועליהם ועל שכמותם אמר הרבי מקוצק, שלפעמים כשמנסה אדם לשבור את התאוה - מוצרות אצלו שתי תאוות... התאוה שהוא שבר נהפכה לשניים. מדוע? כי הוא לא תיקן את יסוד המים שבו אלא ניסה להילחם עם הענף הנקרא תאוה. עם הענף לעצמו אי אפשר להילחם ולהצליח!

אם כן, כשבאים להגדיר את עבודת המדות, זו איננה עבודה עם מדות כפשוטו, אלא יסודה בעבודה עם ארבעת היסודות שבנפש - אש, רוח, מים ועפר, ובדקדוק יותר: אש, רוח ומים - אלו הם היסודות, עפר - כלי המקבלם (כלשון חז"ל).

המדות ביסודן הן מדות נעלמות, הן אינן גלויות. המדות מצד עצמן גלויות לכל אדם, אבל היסודות שלהן נעלמים. את הכעס, את הגאווה או את הדיבור הבטל - כל אדם בר דעת מכיר אצל עצמו. גם את התאוה והעצבות הוא מכיר, אבל היסודות של מדות אלו נעלמים מהשגתו.

לכן אמרו רבותינו על דרך הרמז (הובא כבר בראשונים), שהרי היסודות בכללות שלושה הם: אש, מים ואויר [רוח], אחד מן

הסדרים שלהם זה אויר, מים, אש, נקרא בלשון רבותינו "אמש" [ש' של המילה "אש"]. ורמז יש בדבר: "אמש" הוא דבר שהיה אתמול וכבר נתכסה, נעלם, וכך הם יסודות אלו - נעלמים ומכוסים.

כל אדם, גם מי שלא עמל עם עצמו, מכיר לפחות במעט את מדותיו, כל אחד לפי ערכו, אבל היסודות שלהן - אש, מים, אויר - יתכן שהוא שמע על קיומן, אך הם נעלמים ממנו, אינם מוכרים לו כלל.

תולדה מכך, שכאשר באים בני אדם לעסוק ב"עבודת המדות", הם מנסים מיד לעבוד על המדות עצמן. מחפשים ספרים שיכתבו עצות מעשיות; איך עובדים על הכעס, איך עובדים על הגאווה וכו'. ואם רואים בספר שמאריך לבאר ואחר כך נותן עצות מעשיות, כבר במפתחות בודקים הם היכן העצות המעשיות, פותחים בעמודים הללו וקוראים מה עליהם לעשות.

צורת עבודה כזו נובעת מחוסר הבנה בסיסית מה הן המדות ומהי העבודה איתן.

עלינו להתחיל בלימוד היסודות, לא במדות, ומהיסודות להגיע בעז"ה למדות. ללמוד את יסוד האש, את יסוד הרוח, את יסוד המים ואת יסוד העפר, להבין ראשית כל יסוד לעצמו, ולאחר מכן כיצד הוא מורכב עם כל שאר היסודות, להבין איך הוא מתפשט לצד הטוב, איך הוא מתפשט לצד הרע ומה עושים בהתפשטות לצד הרע, איך יוצרים מצב שההתפשטות לצד הרע תגדע ותכוון לצד הטוב. בלשון עמוקה נקרא דבר זה "תיקון המדות".

ד' יסודות - של הנפש, לא של הבורא

ראשית נדגיש: כשמדברים על ארבע היסודות, כמו שהזכרנו בתחילה, איננו מדברים בארבע יסודות כביכול של בורא העולם. על אף שגם כלפיו יתברך נאמרו לפחות חלק מהיסודות - "כי ה' אלקיך אש אוכלה הוא", "רוח ה'" וכן על זה הדרך, עתה איננו מדברים כלל לא בבורא עולם ולא במידותיו.

כמו כן, איננו מדברים בארבע יסודות רוחניים - אש רוח מים ועפר של הנשמה. לא בזה עסקינן.

מדברים על עבודת המדות השייכת לאדם החומרי הנמצא בתוך גוף, ושם העבודה היא באש, רוח, מים, עפר השייכים לעולם החומרי הנפשי.

ישנם אש רוח מים ועפר עוד יותר שפלים. העפר שעליו דורכים, המים שאותם שותים, הרוח שאותה מרגישים והאש שעל ידה מבשלים. אלו ארבע יסודות החומר ממש, ובהם ודאי איננו עוסקים.

כל דבר בעולם החומרי מורכב מארבעה יסודות: אש, רוח, מים ועפר. כל דבר יש בו חמימות, יש בו תנועה, יש בו לחות וקרירות, ויש בו יציבות. אלו ארבעת יסודותיו. בשולחן ובכסאות ובכל דבר שלפנינו טמונים ארבעה יסודות אלו. אבל לא בזה עסקינן. עוסקים בארבע יסודות הנפש - אש, רוח, מים ועפר של נפש האדם. זו מערכת לגמרי שונה.

יסודות הביניים מצרפים את ההפכיים

שורשי הגדרת היסודות, כפי שהובא בדברי רבותינו, הם כדלהלן:

תכונת האש - חמה ויבשה. תכונת הרוח - חמה ולחה. תנועת המים - קרים ולחים. תנועת העפר - קר ויבש (ועיין רמ"ק סי' פב דף שח, וכן ב'פרדס רימונים' שער ט, שער המכריעים פ"ג, ועיין מדרש הנעלם ז"ח יז ע"ב, ועיין בפירוש הגר"א לישעיהו פי"א במנין ע' כוחות שבנפש).

נמצא אפוא, שעל אף שישנם ארבעה יסודות, אך ארבעה יסודות אלו מתחלקים לשני כוחות: חום ולעומתו קור, לח ולעומתו יבש. אלו הן ההגדרות של היסודות.

כל דבר בנוי בסוד ההפכים - עץ הדעת טוב ורע. טוב הוא היפך הרע והרע הוא היפך הטוב. כל מה שברא הקב"ה בעולמו הוא בבחינת "זה לעומת זה עשה האלקים", דבר והיפוכו. אם יש כח של חום - יהיה לעומתו כח של קור. האש - חמה, המים - קרים. אם יש כח של יבש, יהיה לעומתו כח של לחות. העפר יבש, הרוח לחה (עיין גר"א בתיקונים תיקון ט).

שני שורשי היסודות הם האש והמים. האש - חמה ויבשה, והמים - לחים וקררים. הרוח והעפר, לעומת זאת, כל אחד מהם לוקח תכונה אחת מהאש ותכונה אחת מהמים. המים ביסודם הם קרים ולחים, באיסוד העפר ולוקח משם את הקור, ומהאש הוא לוקח את היובש, וכן להיפך ביסוד הרוח: מיסוד האש הוא לוקח את החמימות, ומיסוד המים את הלחות. אולם בפרטות יותר הגדרת הדברים היא - שורש החום באש, שורש הקור במים, שורש הלחות ברוח, שורש היובש בעפר.

רואים אפוא, שלא לכל אחד מארבעת היסודות יש תפיסה לעצמו. ישנם שני כוחות שהם דבר והיפוכו - האש והמים, ועוד שני כוחות אמצעיים - הרוח והעפר, שהם בעצם נקודת ה**חיבור** של המים והאש.

אם נחבר אש ומים בבת אחת - לא יוכלו שניהם להתקיים. או שהמים יגברו ויכבו את האש או שהאש תגבר ותייבש את המים. בלשון רבותינו, תמיד כשבאים להגדיר דבר והיפוכו מזכירים את האש והמים. דוגמא לכך, דברי חז"ל הנודעים, ש"שמים" הוא מלשון אש ומים, דבר והיפוכו.

איך באמת ניתן להכיל אש ומים כאחד?

אם לא יהיו יסודות הביניים הנוטלים מכל אחד מההפכיים תכונה אחת - יסוד העפר שנוטל את החום מהאש ואת הלחות מהמים, או יסוד העפר הנוטל את היובש מן האש ואת הקרירות מן המים - לא תהיה אפשרות לעולם לשלב בין היסודות.

אילו הבריאה היתה בנויה על שני היסודות, אש ומים, בלבד - הם היו נשארים לעולם הפכיים אהדדי, ואז העולם לא יכול היה להתקיים, ואם זה היה בנפש - הנפש לא היתה יכולה להתקיים.

הרוח יכולה לסבול את האש - חלק מדיני נזיקין הוא ש"ליבה וליבתה הרוח", הרוח מוליכה את האש, והיא יכולה לסבול גם את המים - היא לוקחת את המים ויוצרת עננים. "מים קשים - עבים סובלין אותן" (ב"ב י"ע"א). הרי שהרוח יכולה להצטרף לאש ולהצטרף למים. וכן על זה הדרך ביסוד העפר: בכוחו להצטרף למים וגם להצטרף לאש.

הרי ששני יסודות אלו - הרוח והעפר - מחדשים לנו כוחות של צירוף המדות (עיין 'מאור עינים' מטות ד"ה וידבר).

מדה טובה - שמצטרפת עם הפכה

נבהיר את הדברים, שיהיו יותר ברורים.

מהי מדה טובה ומהי מדה רעה?

בתחילת דברינו ביארנו, שמדה טובה הגדרתה שהיא מנותבת למקום הטוב, ומדה רעה הגדרתה שהיא מנותבת למקום הרע. זו הגדרה נכונה וכללית מאוד.

אבל בהגדרה יותר מפורטת לפי מה שנתבאר עתה, מדה טובה עניינה שבכוחה להצטרף עם המדה ההפכית לה. מדה רעה עניינה שאינה יכולה להצטרף עם המדה ההפכית לה.

ניתן דוגמא מדברי חז"ל בנוגע למדותיו של מקום. על הפסוק "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה" דרשו חז"ל (ילקו"ש תהלים רמז תרכג): "במקום גילה שם תהא רעדה".

מה הענין שבמקום גילה - דוקא שם תהא רעדה?

נאמרו בכך ביאורים רבים, ומה שנוגע לענייננו: כל יסודן של מדות טובות שהן יכולות להצטרף אל הפכן. "עושה שלום במרומיו", מהו השלום במרומיו? אומרים רבותינו: ששם האש והמים מצטרפים אהדדי. לעומת זאת כאן בעולם הזה אין שלום. "שלום אמר אל יברא, שכולו מחלוקת". ומהי המחלוקת שישנה כאן? שהאש והמים - העפר ורוח אינם מצטרפים אותם יחדיו.

מטעם זה גם במרומים, אצל המלאכים, אין מדות רעות, ורק בקרב יושבי הארץ קיימות המדות הרעות, שכן מדה רעה עניינה שלא ניתן לצרפה אל הפכה, מדה טובה עניינה שהיא מצטרפת להפכה. בשמים, ששם האש והמים מצטרפים, אם אש ומים יכולים להצטרף שם אהדדי, לא יתכן שיהיו שם מדות רעות. אבל כאן בארץ אש ומים אינם מצטרפים אהדדי בטבע, לכן גם במדות נפש האדם האש והמים הם שני הפכיים שאינם מצטרפים אהדדי, ומכאן נובע המושג מדות רעות.

מונחת כאן הבנה עמוקה ובסיסית מאוד במושג מדות טובות ומדות רעות.

בפשטות מגדיר האדם "מדה רעה" מדה שיש בה השחתה, שיש בה חוסר הטבה, קנאה, כעס, וכו'. ו"מדה טובה" שבאמצעותה הוא עוזר לזולת, מביא תועלת כלשהי לאחרים.

כל ההגדרות הללו נכונות, אבל ההגדרה הבסיסית במושג מדה טובה ומדה רעה היא אחרת.

כשמתייחסים למדות עצמן, ללא הבנת היסודות, איך נגדיר מהי מדה טובה ומהי מדה רעה? - תלוי: אם השתמשתי בה לצד הטוב, כגון גאווה דקדושה, היא טובה, ואם השתמשתי בה לצד הרע היא שלילית.

אך כשנעתיק את התפיסה מהענפים לשורשים, מהמדות ליסודות עצמם, אש רוח מים עפר - שם כבר מבינים את שורשי המדות, שהם: מדה היוצאת מצירוף של אש ומים היא מדה טובה, מדה היוצאת מפירוד של אש ומים היא מדה רעה.

"אמר רבי שמעון בן חלפתא: לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום" (עוקצין ג, יב). מהו ה"כלי מחזיק ברכה"? מדותיו של האדם הם הכלים שבהם מתקבלות כל השגותיו. אם הכלים הם בבחינת "כלי מחזיק ברכה" שהוא "שלום", הרי שכל מה שיכניס האדם בתוך אותו כלי יהיה שלם כי הוא נמצא בתוך כלי של שלום. אבל אם הכלי הוא כלי שאיננו של שלום אלא כלי של מחלוקת - כל מה שייכנס לתוכו יהיה שנוי מחלוקת.

אם כן, מה שנתבאר עד השתא, שיסוד המדות הנקראות "מדות טובות" הוא צירוף של מדה למדה אחרת, ויסוד המדות הנקראות "מדות רעות" הוא הפרדת המדות אחת מרעותה [לכן, בלשון רבותינו, אדם מתוקן נקרא "אדם שלם", משום שכל מהותן של המדות הוא צירוף מדה אחת לחברתה, ואדם "שלם" הוא זה שכל מדותיו מצורפות ומאוחדות].

בכדי לצרף שני כוחות אהדי, צריך שכל כח וכח לעצמו יהיה ברור וידוע, מהי מהותו והגדרתו. צריך גם שיהיה ברור במה סותר כח זה לחבירו, ולאחר מכן לצרף את שני הכוחות יחדיו.

כל זמן שלא ברור כל כח וכח לעצמו מהו, לא ברור מה הן תכונותיו ובמה הוא סותר לזולתו, ואז בודאי שלא ברור איך ניתן לצרף את שני הכוחות בבת אחת. בכדי לצרף, קודם צריך להבין את הסתירה. בכדי להבין את הסתירה צריך להבין את המהות של כל כח לעצמו, ואז כשמבינים את הסתירה ניתן ליישבה ולצרף ביניהם.

תפיסה של אחדות

נרחיב מעט בביאור הדברים.

ישנן שתי תפיסות שורשיות במבט על החיים: מבט חיצון ומבט פנימי.

במבט החיצון על החיים, העבודה הרוחנית, וכן העבודה הגשמית, והחיים בכלל - מורכבים מהרבה פרטים. כשניקח את הדוגמא הרוחנית, יש תורה, יש מצוות, יש חסד, מדות, תפילה וכו', וכל אחד יוכל בודאי להוסיף עוד רשימה ארוכה.

האם יש מכנה משותף לכל הפרטים? אולי ההגדרה שכולם רוחניות, אולי ההגדרה שכולם עבודת הבורא.

זה נכון, אך זוהי תפיסת עלמא דפירודא.

התפיסה הפנימית היא תפיסת החכמה. על המנורה נאמר: "הרוצה שיחכים - ידרים, שמנורה בדרום" (בבא בתרא כה ע"ב), והרי המנורה היתה מקשה זהב, שלמות, באופן של אחד, לא באופן של פרקים. מי שתופס דבר במהלכי החכמה, לעולם יתפוס אותו כמקשה אחת.

זהו יסוד כללי בחיי האדם: אם הוא מביט על דברים מתוך עין רעה, הוא רואה עלמא דפירודא. אם הוא מביט עליהם מתוך עין טובה, הוא רואה ראייה של אחדות.

כך גם בסוגיית עבודת המדות. כמה מדות טובות ורעות ישנן? אדם פותח את ספר 'אורחות צדיקים' ורואה שם כשלושים שערים, שלושים מדות. ואם יפתח עוד את ספרי רבותינו, יוכל להוסיף עליהן עוד כהנה וכהנה.

ובאמת, כאשר זה מבטו על המדות, הרי שעליו לעבוד על מדת הכעס, על הקנאה, על התאוה, על הכבוד, ומאידך לקנות את מדת השמחה, הזריזות וכו' וכו'. נכון, "לא עליך המלאכה לגמור", אולם "אי אתה רשאי להבטל ממנה", יש הרבה עבודה. זהו המבט החיצוני להגדרת המדות.

אבל אדם הרואה כל דבר במבט של פנימיות, במבט של אחדות, במבט של חכמה, של מנורה שהיא מקשה זהב, גם כשהוא מסתכל על המדות הוא לא רואה ריבוי של מדות. ודאי שזה נכון, אבל מה שעומד לנגד עיניו הוא: איך מצרפים את כל המדות אהדדי.

על פי מבט זה, אין עבודה לתקן את הכעס או את הגאווה, אין כזו עבודה! העבודה היא איך לצרף את הכעס או את הגאווה לשאר המדות. כעס שמצטרף לכל המדות הוא כעס מתוקן. גאווה שיכולה להצטרף לכל המדות היא גאווה מתוקנת.

מי שסבור שיש ריבוי של מדות - זהו עלמא דפירודא של מדות. אבל אדם המביט על הדברים בעין פנימית, במבט הנכון, ש"לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום", מבין שכל עבודת המדות היא לקשר ולחבר בין המדות.

זו איננה עוד הגדרה בעלמא. תפיסה זו כשלעצמה צריכה לחולל באדם הפנימי מהפך עצום בכל הסתכלותו על החיים.

ד' היסודות השתלשלו זה מזה

לפי זה נבין דבר נוסף.

כפי שנתבאר לעיל, ארבעה יסודות ישנם בבריאה: אש, מים, רוח ועפר.

לפי התפיסה הפשוטה היה צריך להיות שהקב"ה יברא ארבע יסודות: הוא יברא אש, יברא מים, יברא רוח ויברא עפר.

ואיך באמת היתה צורת בריאתם? חז"ל הקדושים מגלים לנו, שההיסוד הראשון שנברא היה רוח. מהרוח נבראו המים, ומהמים נבראה האש, ומהמים גם נעשה שלג וממנו - עפר (עו"ס"י פ"א משנה י', יא, יב - ושם ברמ"ק פ"ב דף פח).

מדוע כך היה סדר הדברים? הלא יכול היה הקב"ה לברוא מראש את ארבעת היסודות, ולשם מה בראם באופן שמיסוד אחד יתפשט היסוד השני, מהשני יתפשט השלישי וכו'?

אם עבודת המדות היתה תיקון האש, תיקון הרוח, תיקון המים ותיקון העפר - באמת ניתן היה לברוא כל יסוד לעצמו. אבל אם תיקון המדות הגדרתו תיקון היסודות, ותיקון היסודות הגדרתו צירופם אהדדי - אם הם היו נבראים מעיקרא נפרדים, לא היתה להם אפשרות אי פעם להתאחד.

כך רואים גם בבריאת האיש והאשה. הקב"ה בראם כגוף אחד, ואז נטל מהאדם צלע, ממנה בנה את האשה והביאה אל האדם. ומדוע לא בראם מעיקרא שניים ולאחר מכן יביא אותה לאדם? הוא אשר אמרנו: דבר שהיה מעיקרא אחד ונפרד - יכול לחזור לאחדותו, דבר שמעיקרא היה נפרד - לעולם לא יגיע לאחדות אמיתית.

דוגמא נוספת מה שאמרו חז"ל (נדה ל ע"ב), שבעת היות העובר במעי אמו "מלמדין אותו כל התורה כולה... וכיון שבא לאויר העולם - בא מלאך וסטרו על פיו, ומשכחו כל התורה כולה". אם כן, מדוע המלאך מלמדו? ידועה התשובה מאוד: כי כדי שתהיה לאדם אפשרות לחזור ולידע את התורה, חייב להיות שהוא ידע אותה בעבר, שכח ממנה, וכעת הוא חוזר ויודע. דבר שלא היה מעיקרא אי אפשר לחזור אליו. דבר שהיה ונשכח או התקלקל, התשובה באה ומתקנת אותה ומחזירתו להוייתו הראשונה, והוא שב למצבו הראשון.

וכשנחזור לסוגיא דידן, סוגיית המדות - אילו היו המדות נבראות כארבעה מדות לעצמן, לעולם לא יכול היה האדם לחברן, ואמנם אילו עבודת המדות היתה תיקון של כל יסוד לעצמו - מה לי שיחבר אותן?! שיברר כל יסוד לעצמו וכל יסוד יתוקן בפני עצמו!

אבל כשמבינים את העומק הפנימי של עבודת המדות, שיסודה "עושה שלום במרומיו" - אש ומים מכח צירוף של רוח ועפר, מבינים ברור שצורת בריאת היסודות היתה שבאו מאחדות, השתלשלו זה מזה, ולא כל אחד מבריאה נפרדת, ועבודת האדם לחזור ולאחד אותן, כפי שהיו בראשית היצירה.

י"ג מדות הבורא - בגימטריא האחד

אחר שהוברר כי יסוד עבודת המדות הוא צירוף של כל המדות כולן, יובן דבר נוסף.

לבורא העולם ישנן י"ג מדות. ולכאורה, מדוע דוקא י"ג, ולא מספר אחר של מדות?

אלא כמו שידוע מאוד בדברי רבותינו, י"ג בגימטריא אחד. לכן יש לבורא העולם י"ג מדות, כי כל יסודן של המדות הוא לגלות איך המדות הללו מצטרפות והופכות להיות אחד.

זה סוד י"ג מדותיו של מקום. הם לא י"ג כפשוטו, אלא להראות איך הפירוד נתפס כאחד.

וכשמעתיקים זאת למדות נפש האדם, הרי שעבודת המדות של האדם היא לדעת איך לצרף את המדות.

כמו שבמצוות כולן, "לא נתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות" (בראשית רבה מד, א), וישנם שני ביאורים ידועים בדברי רבותינו: או "לצרף" מלשון צריפת כסף וזהב - זיכוך, או מלשון צירוף, חיבור אהדדי, ובעומק שורשן של המצוות אחד הוא - כך גם המדות לא ניתנו אלא כדי לצרף את המדות להיות אחד.

אלא שבפשטות מבינים שצירוף המדות הכוונה זיכוך המדות. זה אמת, אבל עומק פנימיות זיכוך המדות הוא, שבשעה שזיככנו את המדות הן יכולות להצטרף אהדדי, וכל עוד מזוככות - אין אפשרות לצרפן אהדדי.

"מדה" - מדודה עד הגבול הנכון

והנה, למושג "מדות" ישנן בפשטות שתי משמעויות: א. תכונות נפש כאהבה, יראה, כעס, שמחה וכו'. ב. מלשון דבר המדוד, דבר שיש לו גבול מסוים. המדה נקראת "מדה" מלשון שיש לה גבול, עד כאן היא מגיעה.

ולכאורה, אלו שתי סוגיות שונות לגמרי האחת מרעותה: "מדות" של נפש האדם, כאהבה, יראה וכדומה, ו"מדות" של שיעורי תורה - שלושה טפחים, ארבעה טפחים, כזית, כביצה וכדומה.

אבל ברור שאם שורש הלשון שלהם הוא אחד - גם העומק הפנימי שלהם אחד הוא, וכשנבין את עומקם הפנימי תתחדד בנו ההבנה הבסיסית מה הן מדותיו של האדם.

לדוגמא: ידועה סוגיית הגמרא בתחילת מסכת בבא בתרא, אודות שותפים שרצו לעשות מחיצה בחצר. כאשר אחד השותפים בונה את המחיצה לא במקומה, בעצם הוא לוקח מחלקו של חברו ומכניס לחלקו.

כלומר, המחיצה היתה צריכה לעמוד במקום מסוים כדי שהמדה תהא מדויקת, וכשהזיזו אותה ממקומה, המדה איננה יוצאת כראוי.

כל מדה ממדות הנפש, בעומק עניינה שכח זה מתפשט עד הגבול הנכון שלו ולא מעבר לגבול זה. אז הוא נקרא "מדה". מדות שאינן מתוקנות, הקלקול שלהן שהן איבדו את השם "מדה", הם אבדו את המדידה האמיתית שלהם, התפרצו מעבר למקום שהיו צריכים להיות מדודים.

דבר מדוד כלומר, הוא צריך להגיע עד כאן, ואם הפקיע את גבולו והמשיך הלאה, הרי שאיבד את מדתו ושוב אינו נקרא "מדה".

בפשטות מבינים שיש מדה טובה ויש מדה רעה. לא! יש מדה, ואם היא רעה - הרי ששוב איננה בגדר "מדה", היא איבדה את הגדרת ה"מדה" שבה.

אין לך מדה שהיא איננה טובה. כאשר האדם כועס באופן הנכון, כאשר הוא מתגאה באופן הנכון, כאשר הוא מתאווה באופן הנכון - הרי שמדתו נמצאת במדידה הנכונה שלה והיא בגדר "מדה". כאשר היא מתפשטת מעבר למקום הנכון שלה או פחות מהמקום הנכון שלה, בין כך בין כך היא איננה מתפשטת כפי המדידה הראויה לה, והרי שאיבדה את מדתה, ומכאן ואילך היא

אם כל דבר עומד במקומו, "איש על מקומו יבוא בשלום". אם הוא עובר את מקומו - שם מגיעה המחלוקת. מחלוקת יוצרת מציאות שהדבר מאבד את מדתו.

נבין אם כן מה הן מדות טובות ומה הן מדות רעות: מדות טובות עניינן שהמדידה של היסודות אש רוח מים ועפר נכונה, ואז כל ההפכיים יכולים להצטרף אהדדי כי הם אינם מתפשטים במקום הלא נכון להם. אבל אם המדידה שבהם הופקעה, כלומר הם התפשטו לא בשיעור הנכון להם, פרצו גדרו של עולם - מכאן ואילך הם נקראים בלשון מושאל "מדה רעה", כי הם חדשו מדה שאינה מדתם.

כל יסוד מתחלק לארבע

עוד מבואר בדברי רבותינו, שכל יסוד ויסוד לעצמו, יש בו את כל ארבעת החלקים: באש יש אש של אש, רוח של אש, מים של אש ועפר של אש, וכן על זה הדרך בשאר היסודות. סך הכל ישנם שש עשרה חלקים: ארבעה יסודות המתחלקים לארבעה חלקים כל אחד (עיין שער הגלגולים הקדמה יח, דף יח, ועיין בארוכה ב'עץ החיים' שער נ, קיצור אבי"ע פ"י).

כשמדברים, אם כן, על איזון היסודות, יש איזון של היסודות מיסוד ליסוד, ויש את האיזון והמיזוג בתוך היסודות עצמם [להלן יבואר אי"ה שכשם שיש עבודת מיזוג ואיזון בין היסודות, כן ישנה עבודה להפריד כל יסוד ולעבוד עמו לבדו.

יתר על כן צריך להבין, שכל דבר הנגלה באחד מן היסודות - יתגלה בכל היסודות כולן. אם נגלה, למשל, תכונה ביסוד העפר - היא תתגלה גם במים, אבל מכח מה היא תתגלה במים? - מכח העפר דמים. היא גם תתגלה ברוח מכח העפר דרוח, ובאש מכח העפר דאש.

כלומר, לכל אחד מארבעת היסודות ישנה תכונה עצמית, ותכונה זו בהכרח מתגלה גם בשלושת היסודות האחרים, כי לכל אחד יש גם את היסוד הפרטי של היסוד הכללי.

לכן, כאשר נגדיר לדוגמא ביסוד העפר ששורשו כך וכך, בודאי שנמצא גם במים, ברוח ובאש את אותה תכונה, והשאלה רק אם זו תכונה כללית של עפר והיא פרטית לעפר של האש, של הרוח והמים, או שהיא שייכת לאש הכללית, למים הכלליים, לרוח הכללי ולעפר הכללי.

* * *

בפרקים הבאים נלמד בעז"ה כל יסוד ויסוד לעצמו; ראשית נבין את מהותו, את תכונותיו, לאחר מכן את צורת המיזוג והאיזון שלו על ידי צירוף יסודות אחרים, עד החלק המעשי של עבודת המדות בפועל.

הדברים יתבססו על דברי רבותינו, נשתדל עד כמה שניתן להביא את הדברים בשורשם, במקורם, עד כמה שהלשון נותנת, ומכל מקום אין כאן סברא עצמית, רק סדר וברור בתוך דברי רבותינו.

- [ארבעת היסודות | מהות עפר] 1]

Source: <https://bilvavi.net/shiur-001-עפר-יסודות-ומדות>

Links

[1] <https://bilvavi.net/daes.midosecha.afar>